

Розділ VI

УКРАЇНОЗНАВЧІ, ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ В УКРАЇНІ ХХ СТ.

УДК 24:323.272(477)«1917/1921»

Володимир Лушай
Андрій Телегуз

УКРАЇНСЬКІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 РР. ТА СУЧАСНОСТІ: ІСТОРІКО-ЕТНОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ ТА КОРЕЛЯЦІЇ

На основі аналізу наукової літератури та стану сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні досліджується проблема українських революцій 1917-1920 рр. та сучасності, проводяться обґрунтовані паралелі та кореляції між подіями столітньої давнини і сучасності.

Ключові слова: українські революції, війна, Україна, Росія, національно-визвольні змагання, кореляції, паралелі, прорахунки, Центральна Рада, українська нація.

The analysis of scientific literature and the state of contemporary socio-political situation in Ukraine, the problem of Ukrainian revolution of 1917-1920. and the present, held parallel and reasonable correlation between the events of a hundred years ago and today.

Key words: Ukrainian revolution, war, Ukraine, Russia, the national liberation movement, the correlation, parallels, mistakes, the Central Rada, the Ukrainian nation.

Наближення 100-ї річниці початку української національно-визвольної революції 1917-1920 рр. відбувається на тлі чергового етапу визвольної боротьби за незалежність і соборність України та утвердження української державності. Війна на Сході України проти російської агресії, анексія частини української території, соціально-економічна криза як явища сьогодення наштовхують неупередженого дослідника на пошук відповідей про вірогідні шляхи виходу з становища, в якому Україна опинилася після спроб революційного, давно назрілого, оновлення. Знавець історії України та фахівець з етнополітики – підрозділу етнологічної науки на стику етнології та політології, неминуче наштовхнеться на подібність в подіях 100 річної давнини і сьогодення, настільки очевидними є історичні паралелі і кореляції. Неозброєним оком чітко видно помилки і прорахунки минулого та сьогодення, тієї влади і теперішньої, суспільства початку ХХ ст. і сьогоденного тощо.

Широкому загалу відомо, чим закінчилися національно-визвольні змагання 1917-1920 рр., з дисертаційних досліджень, історичної літератури й

підручників з історії України відомі причини поразки українського визвольного руху. Проте переважна більшість українського суспільства і осіб, наділених різноманітними владними повноваженнями, знову, як і сто років тому, хоч і дещо меншою мірою, відірвані від реальності, перебувають в полоні ілюзій та утопізму, демонструють політичну незрілість і егоїзм, розбрат і різного роду запроданство, пристосуванство і меншовартість, москвофільство і хибну толерантність, байдужість і нігілізм. І, найнебезпечніше в сучасних умовах, не прагнуть всіляко захистити і зберегти українську національну державу та її наймогутніші підвалини – українську мову і культуру. Саме з огляду на вищезазначене автор присвятив це коротке дослідження проблемі історико-етнологічних паралелей та кореляцій українських революцій 1917-1920 рр. та сучасності.

Станом на 1917 р. сучасна територія України була поділена між Австрійською та Російською імперіями. Значна частина українських етнічних земель перебували в колоніальному становищі під царським режимом протягом двох з половиною століть, зазнала потужної експлуатації та русифікації. За умов російського самодержавства та імперської московської церкви, господарювання російської верхівки тощо представники українського етносу, що становив переважну більшість серед тогочасного населення українських територій, перебували у складних соціально-економічних реаліях, їх роль зводилася до важкої, низькооплачуваної, часом нестабільної, праці. Переважну більшість українців складали українські селяни, що перебували у пригнобленому становищі. Російська та русифікована частина населення була сконцентрована головню в русифікованих містах, вони були відірвані від основної маси українців у сільській місцевості [7]. Отже, міста переважно не були осередками українства, оскільки були зрусифіковані і стали базою впливу більшовиків (московитів), що одразу викликає очевидні аналогії з ситуацією сьогодення.

Внаслідок цього склалася неповна соціальна структура молодії української нації, зокрема, практично відсутніми були середній клас, промислова буржуазія, міський елемент тощо. Молодь була переважно пасивною і несвідомою. З усіх соціальних верств найбільш національно свідомою була інтелігенція, але вона складала не більше 2-3% усього населення [6, с. 111]. Соціальна структура української нації, зокрема її україноорієнтований компонент, періоду українських революцій 1917-1920 рр. та сучасності також корелюється і є цілком подібною.

Слід зазначити, що дещо подібною щодо соціально-економічних та етнокультурних обставин існування українського етносу була ситуація і на українських територіях, що перебували під Австро-Угорщиною, незважаючи на незначні відмінності і різний характер мовних та асимілятивних процесів, дещо відмінну суспільно-політичну ситуацію. Зважаючи на той факт, що Українська революція хоч і мала продовження майже через півтора роки в Австро-Угорській імперії, що розпалася на окремі національні держави, однак мала інше продовження у вигляді українсько-польської війни 1918-

1919 рр. і утворення багатонаціональної нестабільної держави Польщі, поглинутої у вересні 1939 р. Німеччиною і Радянським Союзом, сконцентруємо основну увагу на територіях, що були в складі Російської імперії.

Невдовзі після краху царсько-російської імперії, внаслідок якого національні окраїни прагнули здобути незалежність, а Центральна Росія – відновити державну єдність у дореволюційних кордонах, ключовим завданням Української революції стало досягнення національного самоуправління [4, с. 18-23.]. Проявилось протиріччя між тенденціями внутрішніх та зовнішніх складових революції, що проглядалася в прагненні до розбудови незалежної країни з одного боку, і в підпорядкуванні України Росії з іншого. Зазначимо, що подібний прояв двох діаметрально протилежних тенденцій, російської імперської та української незалежницької, спостерігається і після розпаду комуністично-російської імперії СРСР на початку 1990-х рр., і в реаліях сьогодення.

Визвольний рух на чолі з найвидатнішим українським істориком соціалістом Михайлом Грушевським і марксистом Володимиром Винниченко, центром якого стала Українська Центральна Рада, спирався на селянство, солдат, нечисленний середній клас та українську частину робітничого класу. Однак наймасовіші соціальні групи українського руху під час революції – солдати і селяни, наймінливіші і непостійні у політичному відношенні, були ще політично незрілими, легко піддавались впливу демагогічних і оманливих гасел більшовиків. Загострив проблему соціальної бази визвольного руху розкол між українською й неукраїнською частинами робітничого руху, відчуженні селянства від міських робітників, що мало наслідком розрив між соціальним і національним виміром революції [15]. Окрім того, після революції 1917 р. в країні сформувалися два соціально протилежних табори – радянсько-більшовицький і антибільшовицький, які були антагоністами щодо прагнень і устремлінь щодо політичного майбутнього українських земель, що вочевидь підривало революційний рух в Україні.

Очевидним є те, що і для сьогодення характерною є політична незрілість значної частки сучасної української нації, включно зі значною частиною таких соціальних категорій як військові, селяни, робітники і навіть представниками інтелігенції та середнього класу, що проявляється в нестійкості політичних уподобань, низькій політичній культурі, нерозумінні суспільно-політичних і соціально-економічних реалій сьогодення тощо. В сьогоднішніх реаліях українського суспільства після Помаранчевої революції і навіть після Революції Гідності та російської агресії на Сході України та анексії Криму також простежується подібне за зразком 100 річної давнини етнічне, мовно-культурне та ментальне за своєю природою, розмежування на умовно російсько-пострадянський та антиросійський табори. Цей «вододіл» всередині української нації є потужним тягарем, що вже десятиліттями стримує оновлення країни і побудову української національної держави.

Важливо також акцентувати увагу на тому, що політична незрілість української нації та жахливе становище національної мови й культури національної держави Україна є фундаментальною причиною важкої соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в країні й війни на Сході України.

Політичні еліти наприкінці першої чверті ХХ ст. значною мірою також виявилися не готовими до здійснення головного завдання української революції. Центральна рада була масовими зборами, що склалися з обраних на відповідних з'їздах депутатів робітничих, селянських і солдатських рад, ще й розширена за рахунок включення представників національних меншин [15]. Відтак Центральна рада на тлі питань, що вимагали негайного вирішення, зокрема, світова війна, аграрна революція, розгортання спіралі економічної кризи тощо, стала мало організованою, різнобічно спрямованою, недієвою структурою, що мала слабкі важелі управління крихким новоутворенням. Коли Центральна Рада встановила свою владу і проголосила створення Української Народної Республіки (УНР), виникли сприятливі умови для зближення. Але сили, які могли їх втілити в життя, не об'єдналися й діяли окремо. Необхідне для реалізації цих вимог зближення було сповільнене. Та й відсутність єдності серед лідерів національного руху, згадаємо, як приклад, антагонізм між керівниками Директорії В. Винниченком та С. Петлюрою, руйнувала зсередини визвольний рух [1, с. 17-25; 2, с. 65-78].

Лідери української революції, перебуваючи в полоні революційної романтики і соціального утопізму, не змогли розв'язати дилему, які проблеми потребують першочергового вирішення: соціальні (земля, 8-годинний робочий день тощо) чи національне визволення, чим врешті-решт і скористалися більшовики. Смертельним на тлі нескінчених воєн стало неповне усвідомлення нагальної потреби створення боєздатної національної армії (щонайперше це стосується Центральної Ради). Політичні лідери також ухилялися від прямої відповіді щодо ключових проблем й відставали від динаміки розвитку народного руху, навіть у такому важливому для нього національному питанні, проявивши невиправдану нерішучість у питанні про національну незалежність. Українські лідери дуже мало уваги приділяли будівництву власних державних структур, внаслідок чого фатальною виявилася відсутність дієвого адміністративного апарату на місцях та брак підготовлених україноорієнтованих кадрів. Однією з фундаментальних помилок лідерів українського визвольного руху була недооцінка потреби розширення політичної підтримки революції населенням українських земель, значення пропаганди і роз'яснення цілей української революції серед народу, відсутність зрозумілих, простих і привабливих гасел [12; 9].

І знову напрошуються очевидні паралелі з сьогоденням: відставання, починаючи з початку 2000-х рр. і по сьогодення, влади і неповороткість та повільність «державної машини» щодо швидких і адекватних відповідей на внутрішні так і зовнішні виклики та загрози, відкладання «на потім»

актуальних питань національного значення, нерішучість стосовно застосування заходів миттєвого і дієвого захисту державного суверенітету та територіальної цілісності країни на початку 2014 р. (як позитивний приклад – вирішення російсько-українського конфлікту навколо о. Тузла в 2003 р.), відсутність чіткої державної україноцентричної стратегії широкомасштабного оновлення і підготовки нових кадрів для усіх гілок влади, відсутність справді дієвої, всеохоплюючої державної стратегії національного відродження, відсутність усвідомленої єдності представників більшості політичних сил в інтересах майбутнього України як української національної держави...

Разом з тим, сучасна українська влада силою централізованого державного апарату та всіх його структур робить зусилля по нівелюванню вірогідного конфлікту внутрішніх та зовнішніх сил, характерний для періоду національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., протистоїть вірогідній підміні на внутрішньо українській арені внутрішніх елементів подій сучасності зовнішніми силами, упереджуючи небажане зовнішньополітичне втручання та імплементацію в політико-правову систему України інспірованих ззовні елементів та утворень, стримує таке характерне для української історичної долі початку ХХ ст., і таке сумне за наслідками, «отаманство» і «гетьманство», об'єднує політичні сили в боротьбі за національну незалежність.

Аналіз зовнішніх чинників та факторів, що впливали на долю національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., зокрема, Перша світова війна, державне будівництво та самоутвердження України в умовах нескінченних воєн, перебування України в оточенні ворожих сил, відсутність на міжнародній арені союзника, який підтримав би її національні змагання, відмова Антанти поширити принцип права націй на самовизначення на українців, дозволяють впевнено говорити про несприятливі міжнародну обстановку та зовнішньополітичні обставини української революції. Слушною є думка очевидця і учасника тих подій І. Майстренка про те, що боротьба за суверенну українську державу «зазнала поразки не внаслідок внутрішнього розвитку українського політичного життя, але через зовнішній тиск адміністративної організації» [10]. Проте очевидними є і зовнішньополітичні прорахунки, такі як укладення сепаратного миру з Німеччиною та іншими державами Четвертого союзу і, як наслідок, потрапляння у табір ворогів переможної Антанти.

Зовнішньополітичні чинники та фактори впродовж всієї української національної історії відігравали або ключове значення, або, принаймні, важливу роль. Сучасні події в Україні відбуваються на тлі більш позитивних і сприятливих обставин міжнародної політики. На міжнародній арені Україна у протистоянні з Росією за незалежний цивілізаційний вибір має за союзників ключових геополітичних гравців, окремих регіональних лідерів, країн, що вийшли з орбіти Радянського Союзу і повернулися до сім'ї європейських

народів. З огляду на це доля українських революцій сучасності залежить від України, української нації і українства загалом.

Час показав, що провал спроби заснувати і утвердити незалежну Україну протягом 1917-1920 рр. не є ані кінцем національної історії, ані провалом використати історичну можливість розв'язати українське питання. Українська революція, не досягнувши своєї мети, започаткувала процес формування модерної політичної нації та відродила традицію української державності [12, с. 908.]. Слід також погодитися і з широковідомою в наукових колах думкою українського історика діаспори І. Лисяка-Рудницького, що «було б помилкою говорити про абсолютну поразку української революції. Вона не досягла своєї остаточної мети, але вона внутрішньо переродила суспільство України... немає сорому в тому, щоб бути переможеним у боротьбі за свободу. Навпаки, така поразка може стати джерелом духовної обнови, що з нього черпатимуть силу наступні покоління, продовжувачі цієї самої боротьби на новому історичному етапі» [8, с. 20-21].

Новий історичний етап вже настав! Настав з хвилею революційного оновлення країни і побудови новітньої української національної держави. І цей історичний етап завершиться остаточною перемогою і утвердженням українства на міжнародній арені і своїй, Богом даній, землі!

Джерела та література

1. Верстюк В. Ф. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України. // УІЖ. – 1997. – № 5. – 17-25 с.
2. Верстюк В. Ф. Українська революція: доба Центральної Ради // Український історичний журнал. – 1995. – № 2. – С. 65-78
3. Винниченко Володимир. Відродження нації, (Історія української революції: марець 1917 р. - грудень 1919 р.). – К., 2008. – 797 с.
4. Гай-Нижник П. П. Національно-визвольна боротьба і українське державотворення 1917–1922 рр. (До питання періодизації політичної історії України початку ХХ ст.) // Гілея. – 2015. – Вип.92.(№1). – С. 18-23.
5. Гошуляк І. Л. Про причини поразки Центральної Ради. // УІЖ. – 1994. – № 1. – С. 31-44
6. Грицак Я. Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст. [Навч. посібник]. – Київ: Генеза, 1996. – 360 с.
7. Держалюк М. С. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917-1922 рр. – К., 1998. – 240 с.
8. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу і нації. Історичні есеї. Т.1. – К.: Основи, 1994. – 554 с.
9. Нариси історії української революції 1917-1921 років. У 2-х кн. / В. Ф. Верстюк, В. І. Головченко, Т. С. Осташко та ін.; ред. кол.: В. А. Смолій (голова), Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. – Кн. І. – К., 2011. – 390 с.
10. «Революція в небезпеці!», Нова доба, 20 листопада 1920 р.
11. Сергійчук В. І. Українська соборність: Відродження українства в 1917-1920 роках. – К., 1999. – 412 с.

12. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис. – К., 1999. – 976 с.
13. Центральна Рада і український державотворчий процес (до 80-річчя створення Центральної Ради): У 2-х ч. – Ч 1. – К., 1997. – 233 с.
14. Яневський Д. Політичні системи України 1917-1920 років: спроби творення і причини поразки. – К., 2003. – 767 с.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/uk/ukrayinska-revoluyutsiya-1917-1921-rr-virishuyuchi/>
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/vibir-shlyaxu-dlya-ukrayini.html>

УДК 821.161.2–1:342.5«18/19»

Володимир Погребенник

УКРАЇНСЬКА ПОЕЗІЯ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. ЯК ОФОРМЛЮВАЧ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ НАЦІЇ

Аналізуються різноаспектні зв'язки української поезії середини ХІХ – початку ХХ ст. із ідеєю індепендентизму й ідеалом відродження української незалежної держави. Дослідження полягає у виявленні ідейно-естетичних особливостей опрацювання письменниками нової та новітньої літератури України мотивів і образів національно-патріотичного, зокрема державницького спрямування. Охарактеризовано внески класичних авторів у розвиток української державницької нації.

Ключові слова: поезія, національно-патріотичний, пафос, держава.

The article is dedicated to study combined the variety of connections between Ukrainian Poetry and the independentist idea, the ideal of Ukrainian independent State's rebird. The study is to identify the ideas and aesthetic features of the writer's Ukrainian new and modern Literature processing of motives, images, symbols, etc. national-patriotic, specifically pro-State character. The significance of the classical author's contribution to the development of Ukrainian pro-State nation is also characterized there.

Key words: Poetry, national-patriotic pathos, State.

Особливого – інтердисциплінарного – значення в умовах сучасної дійсності України набуває проблема наукового осмислення історичних уроків відновленої після тривалої перерви у 1917 р. й знову втраченої, майже до кінця ХХ ст., національної державності. Вона пов'язана з проблемами етноментальності українства, геополітичними факторами історичної недолі України, державницьким і соборницьким спрямуванням творчості визначних митців – батьків рідної політичної нації на чолі з Т. Шевченком та І. Франком – тощо. Значення їх літературних уроків національної гідності, єдності й патріотизму годі переоцінити, адже вони й сьогодні становлять потужну націєтворчу зброю відсічі ворогові, а твори письменників-класиків на взірець